

7 EFEKTIVITA PODMÍNĚNÉHO TRESTU (ANEB NEODRAZUJE PACHATELE OD DALŠÍ TRESTNÉ ČINNOSTI)²⁸¹

Přese všechny identifikované nedostatky podmíněnému trestu odnětí svobody zůstává jeden trumf v rukávu – má odrazovat odsouzeného od další trestné činnosti. Jako Damoklův meč visí nad odsouzeným a tím ho nutí k vedení řádného života. Pokud podmíněný trest skutečně odrazuje odsouzené od páčání další trestné činnosti, bylo by možné uvažovat o ignorování ostatních nedostatků, resp. bychom se mohli pokusit záplatovat ty největší nedostatky. Ne pro všechny by tento přístup byl přesvědčivý. Ti, kteří zdůrazňují princip proporcionality (přiměřenost citelnosti trestů k závažnosti trestné činnosti), ke kterému se přiznal i český Ústavní soud,²⁸² by současnou úpravu vnímali jako problematickou, i pokud by podmíněné tresty výrazně odrazovaly odsouzené od recidivy – pro ně jsou dostatečné problémy identifikované v předcházejících kapitolách. Tato krátká kapitola je tak zaměřena na ty, kteří věří v efektivitu odrazujícího vlivu podmíněného trestu odnětí svobody, v důsledku čehož jsou ochotni akceptovat jiné nedostatky tohoto trestu.

Zda hrozba podmíněným trestem odnětí svobody odrazuje odsouzené od páčání další trestné činnosti není otázkou teoretickou ani doktrinální. Nemusíme vyvíjet složité teorie či se dohadovat o tom, co znamená přiměřenost či jak měřit citelnost trestu: Můžeme vyhodnotit chování odsouzených a změřit jejich reakce na hrozbu podmíněným trestem. V této kapitole představuji první výsledky takových výzkumů. Nejdříve diskutuji způsob, jakým lze měřit efektivitu hrozby trestem, poté použítá data a výsledky a nakonec rozebírám, co tyto výsledky znamenají pro možnou reformu podmíněného trestu odnětí svobody.

7.1 Jak lze měřit efektivitu Damoklova meče visícího nad odsouzenými

Jednodušeji se řekne, že máme změřit reakci odsouzených na hrozbu trestem, než se to udělá. Základním problémem je, že abychom dokázali popsat, zda je hrozba trestem efektivní, tak potřebujeme nalézt situaci, ve které jsou dvě stejné skupiny,

²⁸¹ Tato kapitola je výsledkem projektu „Suspended sentences OP JAK MSCA“, č. 22_010/0002027-01, řešeného na Ústavu státu a práva Akademie věd ČR.

²⁸² Nález Ústavního soudu ze dne 11. 6. 2014, sp. zn. I. ÚS 4503/12 (N 119/73 SbNU 827), bod 26.

příčemž existence hrozby trestem právě v jedné z nich je to jediné, co je odlišuje. Toto je podstata experimentu, na kterém je postavena např. moderní medicína či obecněji rozhodnutí činěná na základě důkazů (*evidence-based policies*). Nemůžeme tak jednoduše porovnávat např. recidivu odsouzených, kterým byl uložen podmíněný a nepodmíněný trest odnětí svobody – tyto skupiny odsouzených se budou v průměru odlišovat třeba v závažnosti spáchané trestné činnosti nebo trestní minulosti (to je způsobeno tím, že nepodmíněný trest odnětí svobody je ukládán jiným osobám než podmíněný trest). Pokud bychom porovnávali recidivu odsouzených, kterým byl uložen nepodmíněný a podmíněný trest odnětí svobody, tak bychom nevěděli, zda je odlišná míra recidivy způsobená spíše rozdíly v osobách odsouzených nebo druhem uloženého trestu. Pokud chceme analyzovat mechanismus podmíněného trestu odnětí svobody spočívající v hrozbě trestem, potřebujeme tuto hrozbu tedy izolovat od všech ostatních vlivů, v důsledku čehož identifikujeme dvě skupiny, které jsou ve všem shodné – až na hrozbu trestem.

Toho můžeme dosáhnout, pokud se podíváme na jednání odsouzených okolo konce zkušební doby podmíněného trestu. Spáchá-li odsouzený další trestný čin těsně – i jeden den – před koncem této zkušební doby, pak mu hrozí nařízení výkonu celého trestu odnětí svobody, vedle kterého mu soud uloží nový trest (byť ke komplikacím s tímto viz kapitola 3). Spáchá-li jej však den po konci této zkušební doby, bude mu uložen již „pouze“ nový trest. Hrozba trestem tak výrazně poklesne v přesně poznatelnou půlnoc. Toho můžeme využít a spočítat, nakolik odsouzení páchají trestnou činnost těsně před a těsně po konci zkušební doby. Tyto skupiny odsouzených by měly být ve všech ohledech totožní, resp. extrémně podobní, právě s výjimkou toho, zda nad nimi visí Damoklův meč či nikoliv. Hrozba trestem je to jediné, co se mění okolo konce zkušební doby; uplynutím zkušební doby nedochází k zahazení odsouzení (což by mohlo mít vliv na zaměstnatelnost) ani k jiným změnám, pouze k snížení hrozby.

Využívání podobných náhlých změn pro vyhodnocení efektivity určitého jevu je dnes standardem ve společenských vědách. Chceme-li vyhodnotit dopady pokuty za rychlou jízdu, které se např. v Říčanech ukládaly za jízdu nad 60 km/h, tak porovnáme ty, kteří řídili rychlostí 59,9 km/h, s těmi, kteří jeli rychlostí 60,1 km/h. Řidič není schopen ovlivnit, zda jede velmi těsně nad limitem či velmi těsně pod limitem, a proto jsou tyto skupiny takřka totožné vyjma uložené pokuty, jejíž efektivitu můžeme sledovat porovnáním chování řidičů pod a nad hranicí po uložení pokuty těm nad hranicí [pokuta za rychlé řízení výrazně snižuje pravděpodobnost rychlé jízdy v budoucnosti (Dušek, Traxler, 2022)]. Tato metoda se nazývá regresní diskontinuita (*regression discontinuity*) a je běžným arsenálem současných společenských vědců. Jedním z jejich předpokladů však je, že daná osoba nesmí být schopna ovlivnit, zda se ocitne v jedné či druhé skupině. V tom je konec zkušební doby odlišný: Odsouzený je schopen ovlivnit, zda spáchá trestnou činnost těsně před, těsně po, jindy či vůbec – a jeho rozhodnutí nás přesně zajímá. Pro takové případy se používá metoda podobná regresní diskontinuitě, kterou zajímá chování osob, kteří ví, že k určité změně došlo, a analyzuje, zda na tuto změnu reagují. Ta se

nazývá *density discontinuity* (Cattaneo et al., 2018; Cattaneo, Titiunik, 2022; Jales, Yu, 2017; Lee, McCrary, 2017) a běžně se používá např. při analýze vlivu odrazení možných pachatelů při dosažení dospělosti přísnějšími zákony vztahujícími se právě na dospělé (Castro, Tirso, 2023; Lee, McCrary, 2017; Montolio, Oliveira, 2023).

Tato metoda je tak perfektní pro vyhodnocení efektivity hrozby trestem na konci zkušební doby podmíněného trestu. Pokud pachatelé reagují na hrozbu trestem, pak bychom očekávali, že před koncem zkušební doby budou páchat méně – a po konci zkušební doby budou páchat více. Odstranění Damoklova meče tak povede k náhlému navýšení trestné činnosti. Tuto teorii na následujících stránkách testuji.

7.2 Data a kontext: Slovensko

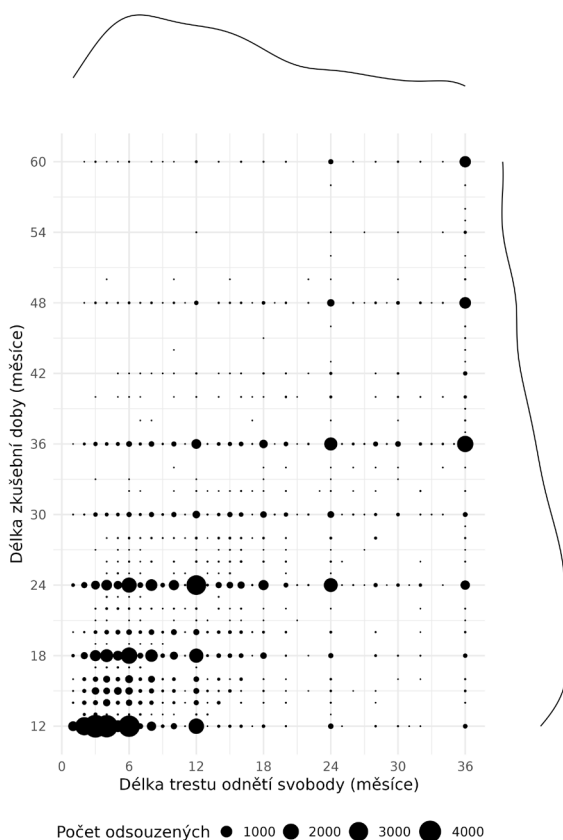
V ideálním případě bychom reakci pachatelů chtěli měřit v České republice. Je to něco na čem pracuji – a je možné, že v době vydání této knihy již bude zveřejněná pracovní verze článku (*working paper*) obsahující výsledky pracující s českými daty – ale z důvodu dlouhého procesu poskytování dat pracuji s daty z jiného, nám velmi blízkého, státu, Slovenska. Podmíněný trest na Slovensku je velmi podobný tomu v České republice, tedy všechny základní aspekty podmíněného trestu odnětí svobody jsou nastaveny buďto stejně jako v České republice nebo jejich odlišnosti nejsou zásadní pro posouzení efektivity hrozby trestem. Podmíněný trest odnětí svobody je podobně jako v České republice nejukládanějším trestem, který je uložen více než polovině pachatelů, přičemž nejčastěji jsou ukládané kratší tresty odnětí svobody (do 12 měsíců) a zkušební doba je také spíše kratší (do dvou let), což ukazuje Graf č. 22.

Pro analýzu využívám slovenských statistických listů trestních, které prošly důkladnou reformou v roce 2017 (Terkanič, Gálisová, 2021). Statistické listy trestní za roky 2018–2022 obsahují záznamy o 102 221 obviněných a trestných činech, za které byli odsouzeni²⁸³, přičemž jsem nejdříve odstranil ty, kteří nebyli odsouzeni (4 904 odsouzených) a mladistvé (3 747). Dále jsem odstranil 62 167 odsouzení, protože odsouzeným byl uložený jiný druh trestu než podmíněný trest nebo jim byl vedle podmíněného trestu uložen jiný trest nebo opatření (důvodem je izolace čistého efektu hrozby trestem), 1 137 odsouzení, kterými bylo uloženo ochranné opatření, 5 432 kvůli chybějícímu údaji o zkušební době a 10 255 odsouzení, u kterých zkušební doba podmíněného trestu neskončila před koncem roku 2021 (poskytují tak alespoň jeden rok pro spáchání, zjištění a odsouzení jednání). Z důvodu zjistit skutečnou recidivu (nejen to, že došlo k novému odsouzení po předchozím odsouzení, jelikož skutek nově souzen se mohl stát před dřívějším odsouzením) jsem dále

²⁸³ Překvapivě však neobsahují délku zkušební doby. Ty byly proto zjištěny z fulltextových rozsudků zveřejněných na webu Ministerstva spravedlnosti Slovenské republiky. Tímto se podařilo zjistit zkušební dobu pro 82,9 % uložených podmíněných trestů.

odstranil odsouzení vztahující se k 1 938 odsouzeným. Finální vzorek představoval 12 641 odsouzených.²⁸⁴

Graf č. 22: Délky podmíněných trestů a zkušebních dob uložených na Slovensku v letech 2018–2022

Pozn.: Křivky po stranách naznačují četnost, $N = 61,602$.

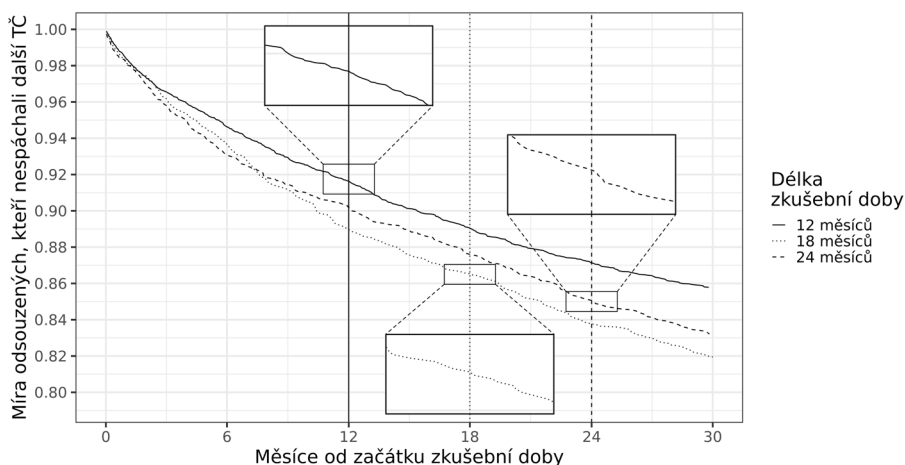
7.3 Výsledky

Nejdříve se podívejme na popisné statistiky, tedy nakolik pachatelé páchají trestnou činnost v průběhu zkušební doby se zaměřením se na chování okolo konce zkušební doby. V Grafu č. 23 je zobrazena míra odsouzených, kteří nespáchali trestnou činnost od začátku zkušební doby až do 2,5 let po jejím konci, a to odděleně pro

²⁸⁴ Všechny informace jsou zde líčeny ve velmi kondenzované podobě; detailně jsou diskutované v odborném článku v anglickém jazyce, jehož pracovní verze bude zveřejněna na podzim 2024.

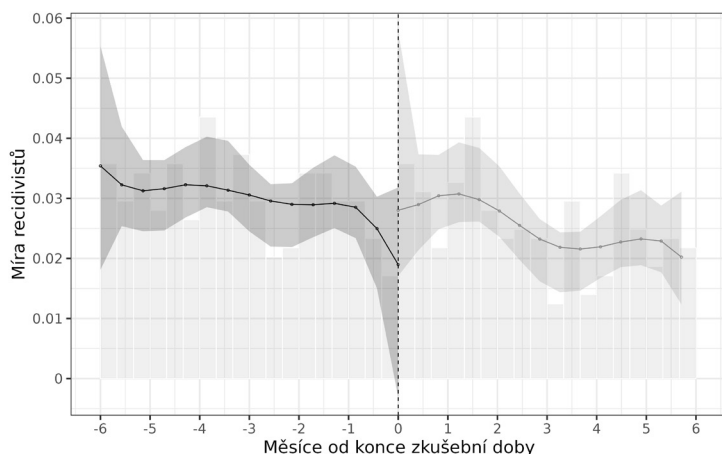
odsouzené se zkušební dobou 12, 18 a 24 měsíců (tito odsouzení tvořili 82,5 % z finálního vzorku). Z vývoje páchaní trestné činnosti v průběhu této doby nelze pozorovat žádnou změnu okolo konce zkušební doby. Pokud by hrozba trestem odrazovala pachatele od páchaní trestné činnosti i na konci zkušební doby, tak by se v Grafu č. 23 měl po konci zkušební doby objevit náhlý propad – výrazně více pachatelů by začalo páchat trestnou činnost, a tudíž by se naráz snížila míra odsouzených, které do té doby nespáchali další trestnou činnost. Nic takového však nepozorujeme, jen u podmíněných trestů se zkušební dobou 24 měsíců je velmi drobný náznak malého poklesu.

Graf č. 23: Recidiva v průběhu zkušební doby podmíněného trestu a po jejím konci

Pozn.: N = 10 436. Tlustá, tečkovaná a čárkovaná křivka znázorňují odsouzené se zkušební dobou 12, 18 a 24 měsíců. Vertikální tlustá, tečkovaná a čárkovaná čára pak znázorňuje konec zkušební doby pro odsouzené s touto zkušební dobou. Oblasti okolo konce zkušební doby jsou zvětšené.

Nulovou reakci odsouzených na konec zkušební doby naznačenou popisnými statistikami ověřuji právě za použití metody *density discontinuity*, jejíž výsledky jsou zobrazeny v Grafu č. 24. V něm jsou zahrnuti jen pachatelé, kteří spáchali další trestnou činnost šest měsíců před nebo po konci zkušební doby, resp. je zobrazena míra jejich rozložení v průběhu tohoto jednoho roku. Graf ukazuje, že odsouzení nezměnili své jednání v důsledku konce zkušební doby – páchali podobně před i po jejím konci. Určitý náznak drobné reakce se objevuje jen v týdnech předcházejících konci zkušební doby (a možná naprosto minimální nárůst velmi těsně po konci zkušební doby), kdy nejspíše velmi malá část pachatelů na toto reaguje, ale není statisticky významný. Vliv hrozby podmíněného trestu na konci zkušební doby se tak jeví jako buďto žádný nebo takřka minimální a omezený na dva týdny před koncem zkušební doby.

Graf č. 24: Manipulační test a trendy před a po konci zkušební doby

Pozn.: Vzorek sestává jen z odsouzených, kteří spáchali první trestnou činnost po uložení podmíněného trestu odnětí svobody 180 dní před či po konci zkušební doby, $N = 643$. Křivky symbolizují trendy před a po konci zkušební doby a konfidenční pásma; sloupce představují histogramy v desetidenních intervalech. Čárkovaná vertikální čára představuje konec zkušební doby.

7.4 Co z výsledků vyvodit?

Výsledky naznačují, že hrozba komunikovaná podmíněným trestem je pravděpodobně přeceňovaná. Při odstranění Damoklova meče visícího nad hlavou odsouzených nezačalo docházet k náhlému nárůstu páčání trestné činnosti. To ještě nutně neznamená, že podmíněný trest odnětí svobody neodrazuje odsouzené od páčání další trestné činnosti. Je totiž možné, že usměrňuje chování odsouzených zpočátku zkušební doby (v prvních měsících), ale nikoliv později, což nemůže odhalit analýza jednání odsouzených na konci zkušební doby. Mým cílem je proto otestovat vliv odstranění Damoklova meče v prvních měsících, což unikátně umožňuje amnestie z roku 2013, která prominula podmíněné tresty ve výměře nepřevyšující dva roky. Pokud i tato analýza naznačí, že odsouzení nezačali páchat trestnou činnost po odstranění Damoklova meče (prominutí podmíněného trestu), pak bude evidence ohledně nízké efektivity hrozby podmíněným trestem silná.

Za současného stavu poznání můžeme tedy říct, že to nevypadá, že by hrozba trestem zásadně pachatele odrazovala. To je samozřejmě problematické, jelikož přesně na tomto principu byl vybudován podmíněný trest odnětí svobody v jeho současné podobě (srov. kapitola 1). Pokud jsme zároveň identifikovali zásadní problémy v tom, jak podmíněný trest odnětí svobody je dnes používán (viz kapitoly 5 a 6), pak je na místě uvažovat o reformě podmíněného trestu odnětí svobody, jehož primárním účelem by nebylo odradit pachatele od páčání další trestné činnosti.